

ERDÉLYI EGYHÁZMEGYÉS KLERIKUSOK PROMÓCIÓJA A RÓMAI KÚRIÁBAN (1426–1523)

Kulcsszavak: *magyar klerikusok; erdélyi egyházmegye; Római Kúria; klerikusok promóciója; Apostoli Szentszék; Libri formatarum; középkori Róma*

1483. szeptember 20-án a gyulafehérvári székesegyházban ünnepi szentmise keretében sorra került általános szentelés (*ordines generales*) alkalmával Pál argyasi püspök, Geréb László választott és az Apostoli Szék által megerősített erdélyi püspök főpapi teendők terén általános helynöke (*suffraganeus vicariusque in pontificalibus generalis*) másokkal együtt az erdélyi egyházmegyes Wilkan Miklós fia Györgyöt – miután az arra kijelölt vizsgálók (*examinatores*) minden szempontból alkalmasnak találták – az alszerpapi (*ad gradum subdiaconatus*), majd december 20-án a szerpapi (*ad gradum diaconatus*), végül 1484. március 13-án a presbiteri (*ad gradum presbiteratus*) grádusra mozdította elő.¹ Négy esztendővel később, 1488. szeptember 20-án ugyancsak Pál argyasi püspök a gyulafehérvári székesegyházban celebrált általános szentelés alkalmával az erdélyi egyházmegyes torjavásárhelyi (ma: Kézdivásárhely, Târgu Secuiesc, RO) deák (*litteratus*) János fia Miklós akolitust, miután a vizsgálatok során alkalmasnak és felkészültnek bizonyult, alszerpappá, majd három hónappal később szerpappá, végül pedig 1489. április 18-án áldozópappá szentelte.² A középkori keresztény Európában, így a Kárpát-medencében is megszokott jelenségnek számítottak a klerikusszentelések, amelyek által a lelkipásztori szolgálatot végző papság folyamatos utánpótlását biztosították. Ezen eseményekre – amint az említett példák is mutatják – általában az adott egyházmegye székesegyházában került sor ünnepi szentmise keretében. Az egyházi hivatást választó fiatal emberek közül azonban sokan döntöttek úgy, hogy a nyugati kereszténység központjában veszik fel az egyházi rend szentségének egyes fokozatait. Közéjük tartozott a fenti szenteléseket végző argyasi püspök, Váci Pál is,³ akit 1482. április 21-én szentelt püspökké Fülöp áriói püspök két társa

* FEDELES Tamás (1974), az MTA doktora, tanszékvezető egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, vezető, HUN-REN-PPKE-PTE Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, fedeles.tamas@pte.hu

1 MNL OL DF 253 727.

2 MNL OL DF 247 923.

3 1480–1490 argyasi püspök. C. TÓTH Norbert: *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es*

asszisztálásával Rómában.⁴ Az alábbiakban azon erdélyi egyházmegyes klerikuscsoportot veszem nagytartó alá, akik valamilyen indíttatásból az Örök Városban vették fel az egyházi rend különböző fokozatait az 1426 és 1523 közötti időszakban.

A KÚRIAI SZENTELÉSEK FORRÁSAI ÉS MENETE

A klerikusok felszentelése a középkori *Orbis Christianus* területén a megszokott események közé tartozott, amely alól természetesen a Magyar Királyság sem képezett kivételt, jóllehet az erre vonatkozó források nagyon sporadikusak.⁵ Mindazonáltal a *Respublica Christiana* központja, Róma a korai időszaktól kezdve fontos szerepet játszott a klerikusszentelésekben, ugyanis a keresztény Európa valamennyi szegletéből, így a Kárpát-medence területéről is érkeztek olyanok, akik az Örök Városban kívánták az egyházi rend szentségének egyes fokozatait felvenni.⁶ A kúriai klerikusszente-

évektől 1526-ig. Győri Egyházmegyei Levéltár, Győr, 2017 (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27). 40.

- 4 Archivio Apostolico Vaticano (a továbbiakban: AAV) Camera Apostolica (a továbbiakban: Cam. Ap.), Libri formatarum (a továbbiakban: Libr. format.), vol. 7, fol. 50r; kiadása: *Ordinationum documenta pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1523). Ex Libris Formatarum Cemerarum Apostolicarum. Klerikusszentelések a Római Kúriában a Magyar Szent Korona országaiból (1426–1523). Az Apostoli Kamara Libri Formatarum bejegyzései.* Kiad. FEDELES Tamás. Bp.–Róma, 2021 (Collectanea Vaticana Hungariae I/18 – a továbbiakban: ODP). 186. sz.
- 5 Kevesebb mint fél száz középkori, hazai papszentelési dokumentum maradt korunkra. Erre lásd FEDELES Tamás: „Szentelési turizmus” a késő középkorban? *Magyar(országi) egyháziak promóciója a Római Kúriában (1426–1523).* Akadémiai Doktori Értekezés (kézirat). Pécs, 2020 (a továbbiakban: FEDELES: „Szentelési turizmus”). 15–25.
- 6 Andreas REHBERG: *Deutsche Weibekandidaten in Rom am Vorabend der Reformation. Kurie und Region = Festschrift Brigide Schwarz zum 65. Geburtstag.* Hgg. Brigitte FLUG–Michael MATHEUS–Andreas REHBERG. Franz Steiner, Stuttgart, 2005 (a továbbiakban: REHBERG: *Deutsche Weibekandidaten*). 277–305; uő: *L'affluenza di ordinandi a Roma alla vigilia della riforma luterana = La papauté à la Renaissance.* Eds. Florence ALAZARD–Frank la BRASCA. Honoré Champion, Paris, 2007 (a továbbiakban: REHBERG: *L'affluenza*). 167–249; Zdeňka HLEDÍKOVÁ: *Libri formatarum – una fonte conosciuta ma non scoperta.* Bollettino dell'Istituto storico Ceco di Roma 5(2006). 35–60; Ludwig SCHMUGGE: *Zum römischen „Weibetourismus“ unter Papst Alexander VI. (1492–1503) = Europa e Italia. Studi in onore di Giorgio Chittolini.* Firenze University Press, Firenze, 2011 (Reti medievali e-book 15). 417–436; Kirsi SALONEN–Jussi HANSKA: *Entering a Clerical Career at the Roman Curia, 1458–1471.* Routledge, London–New York, 2016 (Church, Faith and Culture in the Medieval West); Vladimír RÁBIK: *La ordinazioni dei chierici provenienti dal territorio della Slovacchia odierna nella Curia Romana nel Medioevo (1425–1524).* Slovak Studies 36(2015). 52–70. – A magyar vonatkozásokra lásd FEDELES Tamás: *Magyar szentelendők a római Kúriában a késő középkorban = Szent Márton és Benedek nyomában. Tanulmányok Koszta László emlékére.* Szerk.

lések kizárólag az Apostoli Kamara hatáskörébe tartoztak egészen a 15. század végéig, ezért a hivatalt vezető kamarás ellenőrzése alatt állt a teljes római szentelési eljárás. V. Márton pápa (1417–1431) kúriai reformjaihoz illeszkedően az ordinációkra vonatkozó alapvető információkat a Vatikáni Apostoli Levéltár *Camera Apostolica* fondjának egy önálló regisztersorozatában, a *Libri formatarum* kötetekben rögzítették 1425-től kezdődően 1524-ig bezárólag. E 14 kötetből álló széria alkotja a téma elsődleges forrásbázisát.⁷ A 16. század elejétől az Örök Városban történő szentelésekben egyre fontosabb szerepet játszott Róma püspökének vikáriusa. A római helynök illetékességi köréhez tartozó promóciókra vonatkozó adatokat két további regiszter, a Római Állami Levéltárban található *Tribunale del Vicariato* 335. (1507–1521), valamint a vikariátus archívumában található *Ordinazioni Sacerdotali* első kötete (1501–1524) őrzi.⁸ Az említett kútfők mellett egy-egy adatot találunk a Vatikáni Apostoli Levéltár *Diversa Cameralia* 52. volumenében,⁹ továbbá korunkra maradt három *in partibus* promóciós igazolás (*littera formata*).¹⁰ Természetesen az említett források mellett a *Dataria Apostolica* szupplikációs kötetei,¹¹ valamint a *Sacra Poenitentiaria Apostolica* regiszterei¹² is számos releváns adatot tartalmaznak, amelyek a téma sokrétű bemutatása kapcsán nélkülözhetetlenek.

FEDELES Tamás–HUNYADI Zsolt. Debrecen–Szeged 2019 (Fontes et Libri 3 – a továbbiakban FEDELES: *Magyar szentelendők*). 152–166.

7 AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 1–14.; A széria leírására lásd Ludwig SCHMITZ: *Die Libri Formatarum der Camera Apostolica*. Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte 8(1894). 451–472; Marco MAIORINO: *I Libri formatarum della Camera Apostolica*. Dall’Archivio Apostolico Vaticano. Miscellanea di testi, saggi e inventarii. XII. Archivio Apostolico Vaticano, Città del Vaticano, 2023 (Collectanea Archivi Vaticani 121). 323–408. – Magyarul: FEDELES Tamás: *A magyar medievisztika egy kevéssé ismert forrása. A Libri formatarum és bejegyzései = Laborator assiduus. A 70 éves Zombori István köszöntése*. Szerk. SOMORJAI Ádám–SOMORJAI Gabi. MTA BTK TTI–MNL OL, Bp., 2019 (a továbbiakban: FEDELES: *A magyar medievisztika*). 149–166.

8 Erre lásd REHBERG: *Deutsche Weibekandidaten*; uő: *L’affluenza*.

9 AAV Cam. Ap., *Diversa Cameralia* (Div. Cam.) vol. 52, fol. 63r.

10 MNL OL DF 209059, 257534; Österreichisches Staatsarchiv Haus, Hof- und Staatsarchiv, Familienarchiv Erdődy (a továbbiakban: ÖStA HHSTA Fam. Erdődy), Urkunden 10175. sz.

11 Erre lásd *XV. századi pápák oklevelei*. I–II. Szerk. LUKSICS Pál. MTA, Bp., 1931–1938 (Monumenta Hungariae Italica 1–2 – a továbbiakban *XV. századi pápák oklevelei*). passim; TÓTH Péter: *Adatok az egri püspökség késő középkori egyházi topográfiájához = Történet – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Veres László tiszteletére*. Szerk. GYULAI Éva–VIGA Gyula. Miskolc, 2010. 315–327; *Regesta Supplicationum 1522–1523. A VI. Adorján pápa uralkodása alatt elfogadott magyar vonatkozású kérvények*. Kiad. LAKATOS Bálint. Bp.–Róma, 2018 (Collectanea Vaticana Hungariae I/16 – a továbbiakban: LAKATOS: *Regesta*). passim.

12 Erre lásd ERDÉLYI Gabriella: *Szökött szerzetesek. Erőszak és fiatalok a késő középkorban*. Libri, Bp., 2011 (a továbbiakban: ERDÉLYI: *Szökött szerzetesek*). 53–56, 109–113; uő: *Egyházi*

A Rómán kívüliek kúriai promóciójának két hivatalos csatornája volt a vizsgált korszakban: az Apostoli Kamara és a város püspökének (azaz a pápának) lelkiekben általános helynöke (*vicarius in spiritualibus in Urbe*). A *Camera Apostolica* hatásköre azon nem római illetőségű személyek szentelésére terjedt ki, akik nem rendelkeztek az illetékes megyés püspök szentelési engedélyével, illetőleg még nem tartózkodtak egy éve a Kúriában. A püspökök szentelése, valamint az apátok benedikálása ugyancsak e hivatal szervezésében történt. A külföldiek, így a magyarok szentelése tehát hivatalosan az Apostoli Kamara joghatósága alá tartozott a 15. század folyamán. Lényeges változás VI. Sándor pontifikátusa alatt (1492–1503) következett be, ugyanis a 16. század elejétől az általános szentelések a római vikárius illetékességi körébe kerültek.¹³

A kúriai promóciókra érkező külföldi személyek túlnyomó többsége nem felelt meg az ordinációkra vonatkozó előírásoknak, ezért felmentést kellett kérniük a különböző szentelési akadályok alól, amelyet a pápai udvar egyes hivatalaihoz benyújtott kérvények segítségével tehettek meg. Azon jelölteknek, akik nem rendelkeztek saját ordináriusuk által kiállított szentelési engedéllyel (*dimissoriával*), egy pápai engedélyre volt szükségük, amely felhatalmazta őket, hogy a Kúriában tartózkodó bármely püspöktől (*a quocumque antistite catholico*) felvegyék a kívánt ordókat. Minthogy pedig a legtöbben elbocsátó levél nélkül érkeztek a Tevere partjára, valamint gyorsított eljárás keretében, azaz a kánoni időpontokon kívül, valamint az egymást követő napokon kívánták az egyházi rend valamennyi fokozatát felvenni, szupplikációt kellett benyújtaniuk.¹⁴ A folyamodvány kedvező elbírálását követően a szentelésekkel kapcsolatos teendőket immár a Kamara hivatala végezte: meghatározta és nyilvánossá tette a jelöltek életkorát, erkölcsét, testi alkalmasságát és felkészültségét ellenőrző vizsgálat helyét és idejét, megszervezte a jelöltek szentelését, majd pedig regisztrálta őket.¹⁵ A kötelezően előírt alkalmassági vizsgálat során a kamarás által kijelölt *examinator* ellenőrizte a bemutatott dokumentumok hitelességét, a magasabb rendeket felvenni kívánók esetében az előírt egyházi javadalom tényleges birtoklását, az

társadalom Magyarországon a reformáció korában. Az alsópapság helyzete Magyarországon a reformáció megjelenése idején (a továbbiakban ERDÉLYI: *Az alsópapság*) = *Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században*. Szerk. VARGA Szabolcs–VÉRTESI Lázár. Pécs, 2017 (Séria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis XVII – a továbbiakban *Egyházi társadalom a Magyar Királyságban*). 46–48; FEDELES Tamás: *Mátyás seregéből az Úr szolgálatába. Esettanulmány az Apostoli Penitenciária klerikusszentelésekben játszott szerepéhez Mátyás király korában*. Pontes I(2018). 95–114.

- 13 Guerrino PELLICIA: *La preparazione ed ammissione dei chierici ai santi Ordini nella Roma del secolo XVI, con Appendice di documenti originali*. Pia società San Paolo, Roma, 1946. 75.
- 14 FEDELES Tamás: *Magyar klerikusszentelések Rómában a bitűjítás kezdetén* = *Egyházi társadalom a Magyar Királyságban*. 63.
- 15 PELLICIA: *i. m.* 35.

esetlegesen felmerülő akadályokat, valamint természetesen a jelölt erkölceit és felkészültségét.¹⁶ A sikeres kamarai vizsgálatot követően kerülhetett végül sor a promócióra. Miután az alkalmas személyeket besorolták az egyes szentelési időpontokhoz, neveiket egy kamarai jegyző dokumentálta, a kamarás pedig a pápa engedélye alapján felhatalmazta a szentelést végző püspökö(ke)t.¹⁷

A hivatalos szóhasználat szerint az egyházi rend egyes fokozataira a jelölteket előmozdították, amely cselekményt a latin *promovere* igével jelölték. A klérus tagjává az egyházi rend (*ordo*) szentségének felvétele által válhatott valaki, amely két nagyobb csoportból, az úgynevezett négy kisebb (*ordines minores*), valamint a három nagyobb rendből (*ordines maiores*, *ordines sacri*) állt. A papsághoz tartozás – a hajkorona közepének kör alakú leborotválása révén – külsőleg is látható jelét az első tonzúra (*prima tonsura*) jelentette. Az egyházi rend szentségének alsó grádusai a *hostiarius*, *lector*, *exorcista* voltak, végül pedig az *acolitatus* következett. Ezek birtokában az illető már az egyháziak kiváltságait élvezte, azonban a későbbiekben még visszatérhetett a laikus állapotba (házasodhatott, világi foglalkozást űzhetett). Az említett négy kisebb rendet (*quatuor minores*) a legtöbbször egy időpontban vették fel a jelöltek. A három magasabb ordó sorrendben a következő volt: *subdiaconatus*, *diaconatus* és *presbiteratus*. Az alszerpapi fokozat képezte a valódi választóvonalat a cölibátus megtartása és az imaórákon (zsolozsmán) történő részvétel követelménye által, egyértelművé téve, miszerint az illető további életét immár kizárólag az egyháznak szenteli. Természetesen csak a presbiteri ordó felvételét követően vált áldozópappá (*presbiter*, *sacerdos*) a kandidatál, amely lehetővé tette számára a szentmise-celebrálást, valamint a szentségek kiszolgáltatását. Az egyházi rend legmagasabb fokozatát pedig a püspökség (*episcopatus*) jelentette. Ez utóbbi grádusokat, a kisebb ordóktól markánsan megkülönböztetve, szent rendeknek nevezték.¹⁸

A szentelések nem kötődtek állandó helyszínhez. Az ordinációkra a legtöbb alkalommal a vatikáni Szent Péter-bazilika egyik oldalkápolnijában vagy sekrestyéjében, illetve a Borgo kisebb templomainak valamelyikében került sor. Természetesen a pápa sz szálta – az *ubi papa, ibi Roma* elv alapján – a *Curia Romana* tartózkodási helye is befolyásolta a színhely kiválasztását, így az 1430-as, 1440-es években különböző firenzei, bolognai és ferrarai templomokban történtek ezen események.¹⁹

16 A vizsgálatra lásd FEDELES Tamás: „*si sint bene litterati*”. *Adalékok a Mátyás-kori klérus műveltségéhez = Hunyadi Mátyás és kora*. Szerk. BÁRÁNY Attila–KAVECSÁNSZKI Máté–PÓSÁN László–TAKÁCS Levente. Debrecen, 2019. 205–210.

17 PELLICCIA: *i. m.* 36.

18 Willibald PLÖCHL: *Geschichte des Kirchenrechts*. Bd. 2.: *Das Kirchenrecht der abendländischen Christenheit 1055 bis 1517*. Herold, Wien–München, 1962. 289; Ludwig OTT: *Das Weibesakrament*. Herder, Freiburg–Basel–Wien, 1969 (Handbuch der Dogmengeschichte 4); SALONEN–HANSKA: *i. m.* 6–8.

19 FEDELES: „*Szentelési turizmus*”. 204–210.

Valamennyi szentelési szertartáson jelen kellett lennie egy kamarai jegyzőnek, aki egyrészt tanúként az eljárás törvényességét szavolta, másrészt pedig ő szólította egyenként és ellenőrizte a kandidálókat, szükség esetén javította a vizsgálatok alkalmával készített szentelési listákat, amelyeket az eseményt követően az ordinációt végző prelátus aláírásával hitelesített, majd pedig a *Camera Apostolica* hivatalában helyezték el. 1467. március 30–31. között az erdélyi egyházmegye Márton fia János alszerpapot, az erdélyi Szent György parókiális egyház Szent Miklós-oltárának rektorát Jakab cervicai püspök a Tevere-szigeti Szent Bertalan-templomban diakónussá, majd pedig áldozópappá szentelte. Az aktusról Iohannes de Aquilione kamarai jegyző feljegyzést készített (*relatio in Camera Apostolica*), amelyet az aktust követően bemásoltak a kamarai regisztrumba is.²⁰

A szentelést követően a kamarai jegyző kiállította a hivatalos igazoló dokumentumot (*littera testimonialis*, *littera ordinum*, *littera formata*, *formata*), amely – a promóciós engedélyekhez hasonlóan – természetesen díjköteles volt.²¹ A Rómában áldozópappá szentelt klerikusok felkészültségét hazatérésüket követően, a helyi egyházmegye központjában ismételten ellenőrizték, nyilvánvalóan így kívánták megakadályozni az alkalmatlanok lelkipásztori hivatalba kerülését. Ezt szemlélteti az esztergomi egyházmegye Nécspáli János esete, akit 1498 áprilisában szenteltek pappá a római Szent Megváltó-templomban. Hazatérését követően, Esztergomban felkereste az érseki vikáriust, s bemutatta neki az Apostoli Kamarában számára kiállított szentelési bizonyítványt. A helynök, miután meggyőződött elméleti és gyakorlati felkészültségéről, engedélyezte számára az első szentmise (*primicia*) bemutatását, valamint az Esztergomi egyházmegye területén a lelkipásztori szolgálat ellátását.²²

AZ ERDÉLYI ÉS A MAGYAR KLERIKUSOK SZÁMA

Az erdélyi egyházmegye területéről származó, illetőleg ott egyházi javadalommal rendelkezők közül összesen 122 fő promóciójáról őriztek meg adatokat a kúriai papszenteléseket dokumentáló elsődleges regisztersorozatok. A *Libri formatarum* első erdélyi vonatkozású bejegyzése 1426. május 17-én kelt Rómában, amikor az Apostoli Kamara Bervei Miklós fia Tamás erdélyi és Nicolaus Pauli de Zabeno krakkói egyházmegyei akolitusok kérésére engedélyezte, hogy amennyiben alkalmasnak bizonyulnak, és megfelelő javadalommal rendelkeznek, az egyházi rend szentségének

20 AAV Cam. Ap., Libr. format vol. 4, fol. 67r; ODP 158. sz.

21 FEDELES: *A magyar közévevisztika*. 175.

22 ÖStA HHStA Fam. Erdődy n. 10175. – A kérdés részletes elemzését és az oklevél kiadását lásd FEDELES Tamás: *Az idegen papokat ne engedjék misézni. Adalék az esztergomi egyházmegye középkori minőségbiztosításához*. Egyháztörténeti Szemle 20(2019). 4. sz. 23–28.

további grádusaira bármely katolikus főpap előmozdíthatja őket.²³ A széria utolsó erdélyi vonatkozású bejegyzésének dátuma pedig 1523. március 23., ekkor Francesco de Medici kamarás igazolta, hogy Bálint István fia Boldizsár erdélyi egyházmegyes iskolás (*scolaris*), az erdélyi egyházmegyes Péntek (Szászpéntek/Pinticu) falu Szent Miklós-templomának plébánosa a belcastrói püspöktől a borgóbeli Szent Mihály arkangyal-templomban felvette az első tonzúrát és a kisebb rendeket, majd a püspök akolitussá, alszerpappá, diakónussá, végül pedig presbitterre szentelte.²⁴ A római vikariátus korunkra maradt regisztereiben mindössze egyetlen erdélyi illetőségű klerikus, Duenesei (?) Tamás nevét találjuk, aki 1511. április 10-én kapta meg az első tonzúrát.²⁵ Ezek alapján tehát azt láthatjuk, hogy – legalábbis az említett regiszterek tanúsága szerint – összesen 121 erdélyi egyházmegyes klerikus vette fel az egyházi rend szentségének egyes grádusait a Római Kúriában, míg egy személy számára promóciós engedélyt állítottak ki a kamarában. Vajon, ez a szám a magyar egyházmegyek összehasonlításában hogyan értékelhető? Sok, kevés, netán átlagos?

A források tanúsága szerint a Kárpát-medence területéről összesen 793 személy fordult promócióval kapcsolatos ügyekben az Apostoli Kamara és a Vikariátus hivatalaihoz 1426 és 1523 között. Közülük 787 fő a Kamara, míg a fennmaradó hat személy a római Helynökség szolgáltatásait vette igénybe. A Camera Apostolica ügyfelei közül 783 személy nevét találjuk a Libri *formatarum*-kötetekben.²⁶ Mivel 50 magyar klerikus számára csupán szentelési engedélyt (*littera dimissoria*) állítottak ki, összesen 743-an vettek részt ténylegesen kúriai promóciókon. A valóságban ennél bizonyosan több magyar – köztük erdélyi egyházmegyes – klerikust szentelhettek a Római Kúriában, azonban a forráspusztulás következtében ezt mindössze valószínűsíthetjük.

Kötet	Első bejegyzés	Utolsó bejegyzés	Személy	Erdélyi eh.m.
1.	1426. III. 23.	1435. IV. 16.	32	1
2.	1436. II. 7.	1446. IX. 24.	57	0
3.	1447. III. 25.	1455. IV. V.	29	0
4.	1466. III. 22.	1470. III. 26.	14	3
5.	nincs magyar adat			
6.	1471. XII. 21.	1475. IV. 11.	13	1
7.	1481. VI. 24.	1482. IV. 21.	3	1
8.	1486. V. 20.	1488. IV. 13.	28	5

23 AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 1, fol. 18r; ODP 5. sz.

24 AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 14, fol. 67r; ODP 964. sz.

25 Archivio di Stato di Roma (ASRo) Tribunale del Vicariato (Trib. vic.) vol. 335, fol. 88v.

26 Négy fő esetében – amint fentebb említettem – eltérő a források lelőhelye: AAV Cam. Ap., Div. Cam. vol. 52, fol. 63r; MNL OL DF 209059, 257534; ÖStA HHSTA Fam. Erdődy n. 10175.

Kötet	Első bejegyzés	Utolsó bejegyzés	Személy	Erdélyi eh.m.
9.	1488. IV. 5	1490. IV. 7.	111	29
10.	1490. IV. 4.	1492. IV. 21.	30	2
11.	1492. XI. 25.	1496. XII. 28.	242	46
12.	1497. I. 15.	1502. I. 30.	132	20
13.	1502. III. 22.	1520. XI. 10.	24	1
14.	1521. III. 9.	1523. III. 31.	68	11
Σ	1426–1523		783	120

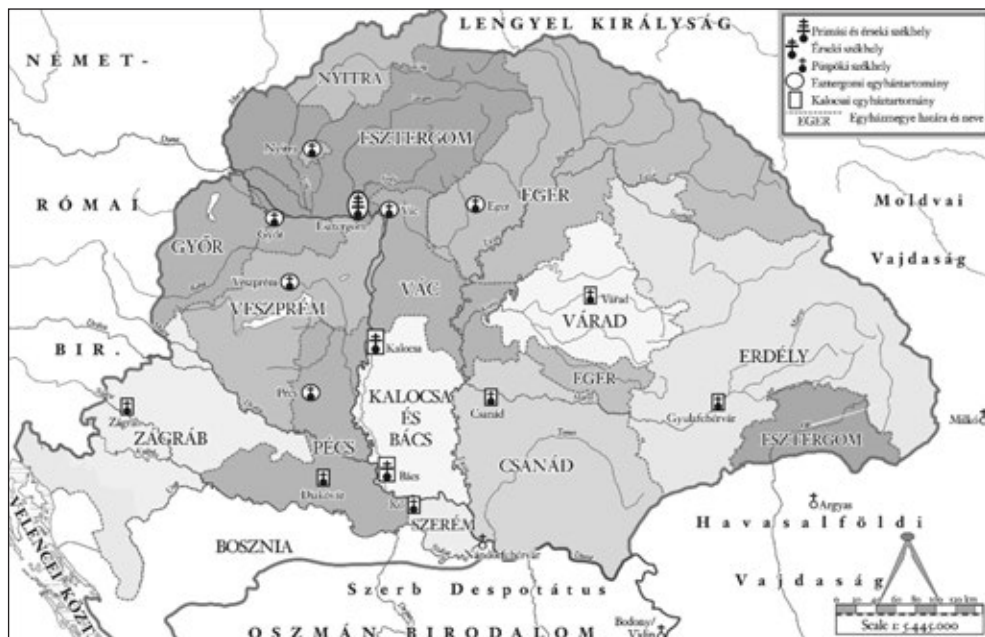
1. táblázat. Magyar vonatkozású bejegyzések a *Libri formatarum* köteteiben. Forrás: AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 1–14.

Kötet	Évkör	Magyarok	Erdélyi eh.m.
335.	1501–1520	4	1
1.	1512–1524	2	0
Σ	1501–1524	6	1

2. táblázat. Magyar vonatkozású bejegyzések a *Vikariátus* regiszterköteteiben. Forrás: ASRo Trib. vic. vol. 335, AVic Ord. Sac. vol. 1.

Mivel a regiszterkönyvekben a szentelendők származási és/vagy szolgálati egyházmegyéjét is feltüntették, ezért a magyar klerikusok *dioecesis*ek szerinti megoszlását is vizsgálhatjuk. A Magyar Királyság területén a 15. században két érsekség és 12 püspökség működött. A 14 magyar egyházmegye közül összesen 12 neve szerepel a promóciókat dokumentáló forrásokban, amely négy, területtel már nem rendelkező korábbi missziós püspökséggel (*episcopatus in partibus infidelium*) egészült ki.²⁷ Feltűnő azonban, hogy a két déli, egyúttal legszegényebb püspökség, a boszniai és a szerémi területéről egyáltalán nem érkeztek szentelendők a *Curia Romaná*ba. E jelenség hátterében valószínűleg régiót sújtó, folyamatos oszmán betörések okozta településpusztulást, s ezzel összefüggésben a nagyobb arányú népességcsökkenést sejthetjük.

27 KOSZTA László: *Missziós püspökség = Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Főszerk. KRISTÓ Gyula, szerk. ENGEL Pál–MAKK Ferenc. Akadémiai, Bp., 1994. 458–460. – A tituláris püspökségekre lásd Michael F. FELDKAMP: *Warum entstanden aus dem in konfessionellen Zeitalter säkularisiertan deutschen Bistümern keine Titularbistümer? Beobachtungen zur Entwicklung des Rechtsinstituts des Titularbischofs = Incorrupta monumenta ecclesiam defendunt. Studi offerti a mons. Sergio Pagano, prefetto dell'Archivio Segreto Vaticano*. I. *La Chiesa nella storia, Religione, cultura, costume*. Tomo I–IV. A cura di Andreas GOTTSMANN–Pierantonio PIATTI–Andreas E. REHBERG. Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano, 2018 (Collectanea Archivi Vaticani, 106). I/1. 589–606.

1. térkép. A 15. századi magyar egyházszervezet

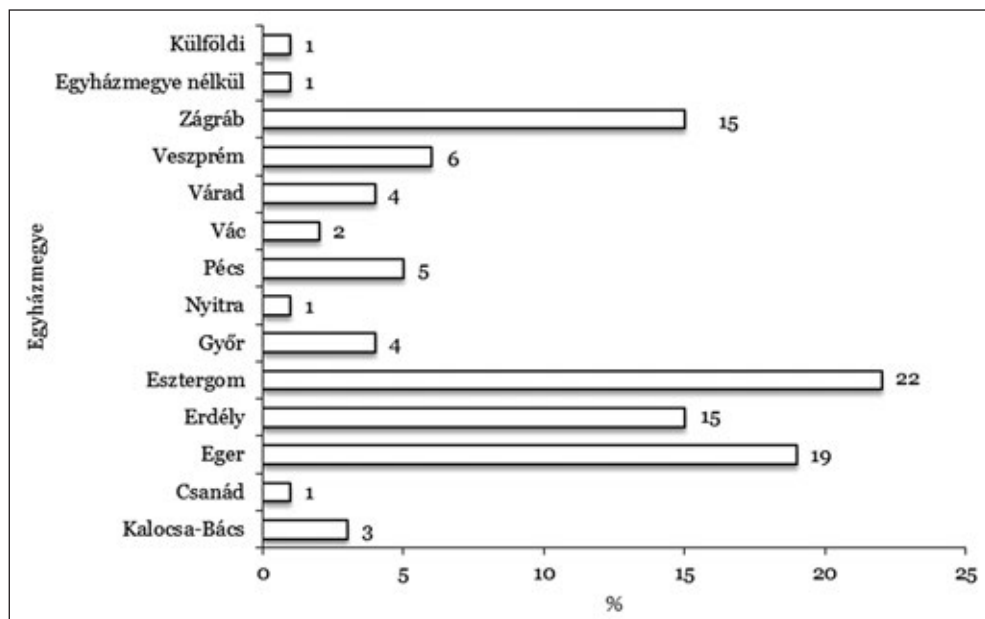
Az egyházmegyék közötti megoszlást tekintve Esztergom (22%), Eger (19%), valamint Erdély és Zágráb (15-15%) dominanciája egyértelmű, ezeket követi Veszprém (6%) és Pécs (5%). Szinte megegyező arányban érkeztek klerikusok a győri²⁸ és a váradi²⁹ (4%), míg ennél némileg kevesebben a kalocsa–bácsi és a váci (3%) *diocesis*ek területéről, míg a csanádi³⁰ és a nyitrai (1-1%) egyházmegyék részesülése a legcsekélyebb.³¹

28 FEDELES Tamás: „*Ad omnes sacros ordines promoveri*”. Győri egyházmegyések római szentelési ügyei a késő középkorban. Arrabona 53–56(2015–2018). (a továbbiakban FEDELES: *Ad omnes*). 77–144.

29 Uő: *Váradi egyházmegye klerikusok promóciója a Római Kúriában (1436–1523)* = *Nagyvárad és Bihar a késő középkorban*. Szerk. ZSOLDOS Attila. Collegium Varadinum, Nagyvárad, 2024 (Tanulmányok Biharország történetéből 12). 77–104.

30 Uő: *A Délvidékről az Örök Városba. Csanádi egyházmegyék kúriai szentelési ügyei (1442–1517)*. = *Urbs, Civitas, Universitas. Ünnepi tanulmányok Petrovics István 65. születésnapja tiszteletére*. Főszerk. PAPP Sándor, szerk. KORDÉ Zoltán–TÓTH Sándor László. Szeged, 2018 (Fontes et Libri 1). 94–110.

31 Uő: *Magyar szentelendők*. 3; uő: *Hungarian Candidates Ordained in the Roman Curia during the Late Medieval Period* = *Italia ed Europa centro-orientale tra Medioevo e Età moderna. Economia, Società, Cultura*. Hg. Andrea FARA. Heidelberg University Publishing, Heidelberg.

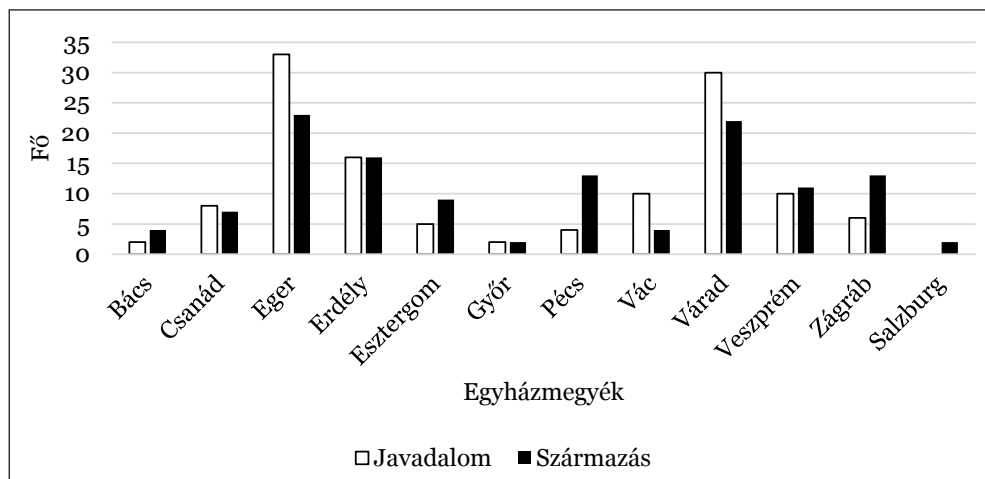
1. ábra. A magyar klerikusok és javadalmasok kúriai promóciós ügyeinek egyházmegyes megoszlása (1426–1523)

Vajon mire következtethetünk ezek alapján? Mindössze véletlenről van szó, vagy esetleg olyan tendenciáról, amely tágabb összefüggésekbe is beilleszthető? A korábbi nemzetközi és hazai kutatások egyaránt kimutatták, hogy a részegyházak klerikusainak római jelenléte több összetevő együttes hatásának eredménye. Mindebben szerepet játszottak az adott régió demográfiai és gazdasági viszonyai, az ezekből következő társadalmi és urbanizációs összefüggések, továbbá az adott terület és a pápai udvar közötti kapcsolati háló szövetének sűrűsége.³² Nyilvánvalóan további tényezők is meghatározóak lehetnek a kúriai szentelésre induló magyar klerikusok területi megoszlásában. Ezek között azonban egyáltalán nem játszott szerepet az egyes egyházmegyék Rómától való távolsága. Zágráb esetében még e körülménnyel indokolhat-

berg, 2022 (Online-Schriften des DHI Rom. Neue Reihe 7). On-line: <https://heiup.uni-heidelberg.de/catalog/view/832/1386/98881> (utolsó letöltés: 2025. 05. 21.)

32 SALONEN-HANSKA: *i. m.* 62–63, 101; SCHMUGGE: *i. m.* 431; NEMES Gábor: *Győri egyházmegyeiek a késő középkori Rómában = Magyarország és a római Szentszék. II. Vatikáni magyar történeti kutatások a 21. században.* Szerk. TUSOR Péter–SZOVÁK Kornél–FEDELES Tamás. Bp.–Róma, 2017 (Collectanea Vaticana Hungariae I/15). 131; uő: *A veszprémi egyházmegye kapcsolata a Római Kúriával a késő középkorban = „Capella reginalis”. A veszprémi püspökség a középkorban.* Szerk. KARLINSZKY Balázs–VARGA Tibor László. Veszprém, 2021 (A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 38). 123–155; LAKATOS: *Regesta.* 67. sköv.

nánk a 15%-os részesedést, azonban az erdélyi, az egri és az esztergomi klerikusok aránya, amely együttesen több mint 50%-ot tesz ki, éppen az ellenkezőjére utal. Ugyancsak e sorba illeszthetők a váradi és a csanádi püspökségek. Esztergom esetében ráadásul az egyházmegye joghatósága alá tartozó erdélyi Szászföld tovább árnyalja a képet. Ugyanakkor a Rómához kétségkívül közelebb fekvő dunántúli egyházmegyék, így a Pécsi, a Veszprémi és a Győri együttesen mindössze 15%-kal képviselteti magát.

2. ábra. A kúriai szentelésért folyamodó magyar javadalmasok megoszlása (1524)

A magyar, így az erdélyi egyházmegyes klerikusok kúriai promóciójára vonatkozó fentebbi adatokat más vatikáni forrásokkal is kiegészíthetjük, amelyek egyértelműen arra utalnak, hogy az említetteknek bizonyosan többen vettek részt a *Curia Romana* klerikusszentelésein. Az erdélyi egyházmegye esetében a következőket látjuk: 1428. december 13. és 1430. február 12. között összesen 23 fő papszentelési kérvényét regisztrálták a kancellárián, többségüket valószínűleg Rómában szentelték;³³ 1472. január 24. és 1483. április 2. között tíz erdélyi klerikus nyújtott be szentelési kérvényt, közülük ketten hosszabb ideje az Örök Városban tartózkodtak;³⁴ 1524 márciusában pedig 16 erdélyi egyházmegyes kúriai promócióval kapcsolatos szupplikációját jegyezték fel a *Dataria Apostolica* írnokai.³⁵ Ez utóbbi adatsort érdemes tüzetesebben is

33 *XV. századi pápák oklevelei*. I. 1042–1043., 1050., 1055., 1058., 1078., 1099., 1102., 1127., 1130., 1164., 1180., 1185., 1190., 1194., 1216., 1237., 1352. sz.

34 AAV Reg. Suppl. vol. 676 fol 176rv; vol. 738. fol. 116rv; vol. 749, fol. 67r; vol., 767, fol. 283rv; vol. 784, fol. 224r; vol. 814, fol. 143v–144r; vol. 834, fol. 73rv.

35 AAV Reg. Suppl. vol. 1804, fol. 194v, 195v, 197rv, 201r, 202r; 206v, vol. 1806. 147r.

szemügyre vennünk, ugyanis tovább árnyalja a magyarok kúriai promóciójáról a *Libri formatarum* kötetei által megrajzolható képet. 1524 januárjában és márciusában összesen 126 magyar javadalmas kérvényezte római szentelését a Datarián. A folyamodványok kivétel nélkül kúriai promóciókra vonatkoznak, hovatovább az egyes kérvények záradékában azt is feltüntették, hogy az illetők a Kúriában tartózkodtak, sőt abban is biztosak lehetünk, hogy a promóciókra valóban sor került.

A 11 magyar egyházmegye közül Erdély a harmadik helyen szerepel, mindössze Eger és Várad előzi meg. Mindez egyértelműen alátámasztja, hogy a Kárpát-medencéből, így az erdélyi püspökség területéről származók, valamint az ott javadalommal rendelkező klerikusok a késő középkorban állandó szereplői voltak a kúriai promóciós eseményeknek. Összességében tehát az 1426 és 1524 közötti időintervallumban 171 erdélyi egyházmegyes római promóciójával kapcsolatban maradtak korunkra adatok.

GRÁDUSOK ÉS A JAVADALMAK

A *Curia Romaná*ban szentelt 743 magyar, illetve magyar javadalommal rendelkező személy többségét alszerpappá, presbiterre és diakónussá szentelték. Őket az első tonzúrárt, majd a kisebb rendeket, végül pedig a püspöki ordót felvevők követik. 45 fő csak az első tonzúra, 151 személy pedig mindössze a kisebb rendek felvételére érkezett. (Utóbbi csoport tagjai tehát már klerikus státusúak voltak.) 110 fő számára a *subdiaconatus*, míg 14 klerikusnak a *diaconatus* jelentette a legmagasabb fokozatot. Ezek alapján a szent rendeket és a püspöki ordót felvevők megoszlása megközelíti a 74%-ot! Az áldozópapokat vizsgálva a legtöbben, összesen 198 fő (47,3%) a három magasabb fokozatot, 155-en (37%) az első tonzúrártól, 41 személy (9,8%) pedig a kisebb rendektől kezdődően valamennyi grádust a Római Kúriában vette fel. Szintén pappá szenteltek 21 diakónusként (5%), valamint három alszerpapként (0,7%) érkező személyt. A legtöbb alkalommal tehát a három magasabb fokozat, az úgynevezett *sacri ordines* felvételére került sor, mindez pedig arra utal, hogy a távoli Kárpát-medencéből elsősorban a magasabb rendekért volt érdemes útra kelni. Az erdélyi egyházmegyékre szűkítve még határozottabbá válik az előző tételmondat: ugyanis a Kúriában promoveáltak több mint 80%-át alszerpappá, illetve áldozópappá szentelték.³⁶

36 Minden esetben a legmagasabb felvett grádust vettem figyelembe. Azért nem szerepel a diakónusi ordó, mivel valamennyi diaconussá promoveált erdélyi egyházmegyes klerikust azt követően presbiterre szentelték.

Grádus	Σ (fő)	%	Erdély (fő)	%
<i>prima tonsura</i>	45	6	12	10
<i>acolitatus et quatuor minores</i>	151	20,3	13	10,7
<i>subdiaconatus</i>	110	14,8	20	16,5
<i>diaconatus</i>	14	1,9	0	0
<i>presbiteratus</i>	418	56,2	75	62
<i>episcopatus</i>	5	0,7	1	0,8
Összesen	743	100	121	100

3. táblázat. A magyarok és az erdélyiek által felvett legmagasabb ordók (1426–1523). Forrás: *AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 1–14; AAV Cam. Ap., Div. Cam. vol. 52; ÖStA HHS tA ED 10175; MNL OL DF 209059, 257534; ASRo Trib. Vic. vol. 335; AVic Ord. Sac. vol. 1.*

A Kárpát-medencéből érkezettek egyházi javadalmainak megoszlása igen változatos képet mutat. 220 fő nem rendelkezett stallummal, ami az alsóbb rendek esetében magától értetődőnek számított. A javadalomnélküliek túlnyomó többségét (84%) valóban csak az első tonzúrára, illetőleg a kisebb ordókra mozdították elő. 35 fő azonban úgy vette fel a három magasabb rendet, hogy a kamarai jegyzők egyáltalán nem tüntettek fel nevük mellett egyházi javadalmat, illetve egyéb bevételt biztosító forrást. Közülük 29 klerikust alszerpappá, nyolcat diakónussá, hatot pedig áldozópappá szenteltek. A beneficiumok széles repertoárját találjuk a magyarok neve mellett. A három legnépesebb csoportot az oltárjavadalmasok, a plébánosok, valamint a plébániaegyház-igazgatók alkotják. Őket a kápolnaigazgatók, majd pedig a szerzetesek követik, de találunk közöttük prebendáriust, kanonokot, püspököt, sekrestyést és iskolamestert is.

Javadalomtípus	Σ (fő)	%	Erdély (fő)	%
nincs	220	30	26	21,5
oltár	194	26	23	19
kápolna/káplán	73	9,8	12	10
prebendárius	7	0,9	0	0
sekrestyés	1	0,1	0	0
iskolamester	1	0,1	1	0,8
<i>cantor</i>	1	0,1	0	0
<i>perpetuus beneficiatus</i>	2	0,3	0	0
plébános	154	20,7	46	38
plébániaigazgató	68	9,1	10	8,2
kanonok	7	0,9	0	0

Javadalomtípus	Σ (fő)	%	Erdély (fő)	%
szerzetes	10	1,3	2	1,6
püspök	5	0,7	1	0,8
Összesen	743	100	121	100

4. táblázat. A javadalomszintek megoszlása

Az erdélyi egyházmegyések között 26 fő neve mellett nem tüntettek fel benefici-umot. Közülük az alszerpappá promoteált Dalai Gergely³⁷ kivételével valamennyien csak a kisebb rendeket vették fel. A legtöbben, összesen 56 fő egy-egy plébánia élén álltak plébánosként, illetve plébániaigazgatóként, 23 személy egy-egy oltár, míg 12 fő egy-egy kápolna javadalmát élvezte, illetve káplánként tevékenykedett. Erdélyi Kelemen és Kolozsvári Bálint személyében találunk köztük két Domonkos-rendi szerzetest is.³⁸ Az öt Kárpát-medencei püspök közül Váci Pál argyasi püspököt szentelték Rómában (1482),³⁹ aki az erdélyi püspök mellett látott el segédpüspöki teendőket (1482–1490).⁴⁰

IDŐBELI JELLEMZŐK

A jelentősebb bel- és külpolitikai események, kiváltképp a háborúk, valamint a kisebb-nagyobb járványok egyaránt befolyással lehettek az Itáliába indulók utazási kedvére. Például az 1440-es évek belpolitikai válsága (kettős királyválasztás, polgárháború), valamint a fokozódó török veszély nem kedvezett a magyar klerikusok itáliai utazásainak.⁴¹ Az 1440 és 1449 közötti évtizedben a *Libri formatarum* kötetekben feljegyeztett 36 magyar promóciós ügy közül mindössze 16 esetében dokumentálták az egyházi rendi szentsége egyes fokozatainak a felvételét.⁴² A fennmaradó 20 fő számára egyaránt egy-egy szentelési engedélyt (*dimissoria*) állítottak ki a kamara munkatársai, amely egyáltalán nem feltételezett személyes jelenlétet. A belpolitikai események mellett minden bizonnyal visszatartó erőt jelenthetett a Rómában 1448 és 1450 között pusztító pestis is.⁴³

37 AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 10. fol. 52r; ODP 386.sz.

38 AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 9, fol. 15r, 22v; vol. 11, 104r; ODP 227–228., 630. sz.

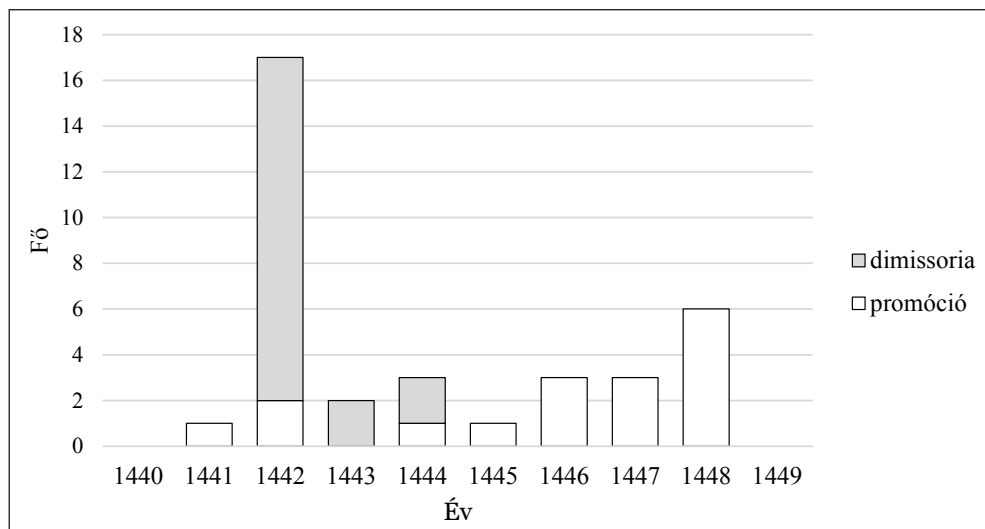
39 AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 7. fol. 50r; ODP 186.sz.

40 Vö. C. Tóth: *i. m.* 40, 61.

41 A korszakra lásd ENGEL Pál–KRISTÓ Gyula–KUBINYI András: *Magyarország története 1301–1526*. Osiris, Bp., 1998. 197–213.

42 AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 2, fol. 99v, 100r, 101r, 102v; ODP 78–119. sz.

43 SALONEN–HANSKA: *i. m.* 212.

3. ábra. Magyar klerikusok promóciós ügyei az Apostoli Kamarában (1440–1449)

Hasonlóképpen negatív hatással voltak a Rómába igyekvőkre a Mátyás király halálát (1490) követően kitört trónharcok,⁴⁴ valamint VIII. Károly és XII. Lajos francia uralkodók itáliai hadjáratai.⁴⁵ Hunyadi Mátyás regnálásának utolsó éveiben számottevő növekedést tapasztalunk a magyarok kúriai promóciói terén. Az adatok alapján azt láthatjuk, hogy az 1487-től érzékelhető számbeli gyarapodás a következő két esztendőben érte el a tetőpontot, amely 1488-ban 50 (6,7% – 12 erdélyi), a következő évben pedig 51 személyt (6,9% – 20 erdélyi) jelentett.⁴⁶ Vélhetőleg e folyamat háttérében – egyebek mellett – Mátyás király osztrák hadjáratainak lezárulását (Bécs és Bécsújhely elfoglalása), valamint a déli végeken az 1483-as magyar–török békekötés

44 Az eseményekre lásd Hermann WIESFLECKER: *Das erste Ungarnunternehmen Maximilians I. und der Preßburger Vertrag 1490/91*. Südost-Forschungen 18(1959). 26–75; KUBINYI András: *Két sorsdöntő esztendő*. Történelmi Szemle 33(1992). 1–54; E. KOVÁCS Péter: *Miksa magyarországi hadjárata*. Történelmi Szemle 37(1995). 35–50; NEUMANN Tibor: *Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492)*. I. Századok 144(2010). 335–372; II. Századok 145(2011). 293–347; FEDELES Tamás: *A király és a lázadó herceg: az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat, 1494–1495*. Szeged, 2012 (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 27).

45 David S. CHAMBERS: *Popes, Cardinals and War. The Military Church in Renaissance and Early Modern Europe*. Bloomsbury, London, 2006. 94–96; Michael MALLET–Christine SHAW: *The Italian Wars: 1494–1559. War, State and Society in Early Modern Europe*. Routledge, Harlow, 2012. 6–37.

46 A *Libri formatarum* kötetei 1483 és 1485 között nem tartalmaznak magyar vonatkozású adatokat.

tést követően kialakult, nyugodtabb időszakot sejthetjük.⁴⁷ A korábbi és a későbbi időszakban sem látott magyar „szentelési turizmus” során 1495-ben 77 (10,4% – 27 erdélyi), 1496-ban 86 (11,6% – 13 erdélyi), míg 1497-ben 78 (10,5% – 15 erdélyi), 1498-ban pedig 47 (6,3% – 5 erdélyi) magyar javadalmas nevét találjuk a *Libri formatarum* kötetében. E négy esztendő folyamán a Kúriában felszentelt 288 fő a magyarok összlétszámának közel 40%-át alkotta! Az erdélyi egyházmegyéből ekkor 60 fő utazott Rómába, és vette fel az egyházi rend egy vagy több fokozatát, amely 49%-ot meghaladó belső megoszlást jelent. De vajon, mi okozhatta e kiugróan magas arányt? Valószínűleg e jelenséget azzal magyarázhatjuk, hogy az 1490-es évek közepére sikerült II. Ulászló királynak hatalmát megerősítenie, amely bel- és külpolitikai téren egyaránt békés(ebb) viszonyokat teremtett. A háborús megpróbáltatásokkal terhelt, válságos éveket követően immár minden külső akadály elhárult a római utazás elől, s e körülmény bizonyosan jelentős motivációs tényező lehetett. Érdekes módon a lutheri reformáció kibontakozása nem befolyásolta különösebben az utazási kedvet, 1523-ban ugyanis 57 magyar, köztük két erdélyi egyházmegyes klerikus (1,6%) promóciójára került sor az Örök Városban.⁴⁸ Az 1523-as magyar adatok a teljes vizsgált időszak tekintetében a negyedik legmagasabb értéket jelentik, s ez szintén arra hívja fel a figyelmet, hogy a hitújítás első fázisának kezdeti éveiben – az 1480-as évek végéhez és az 1490-es évek második feléhez hasonlóan – fokozott érdeklődés mutatkozott a magyar klerikusok részéről a római promóció lehetősége iránt. Szintén erre utalnak a fentebb idézett 1524-es adatok is. Mindez pedig megerősíti Andreas Rehberg korábbi kutatási eredményeit, amely szerint az 1520-as évek első felében Róma szerepe a papszentelések vonatkozásában nem csökkent.⁴⁹

A kúriai promóciókon felbukkanó klerikusok egyénileg, illetőleg csoportokban egyaránt részt vehettek a szertartásokon. A magyarok döntő többsége kisebb-nagyobb társaságokban vágott neki a hosszú, fáradságos, veszélyektől sem mentes itáliai utazásnak. Általános jelenségnek számított ugyanis, hogy az azonos nemzetek tagjait többedmagukkal szentelték fel, s ez alapján azt is feltételezhetjük, hogy az azonos, valamint a szomszédos egyházmegyéből útra kelők igyekeztek összehangolni római útjukat, hiszen a közös utazás nagyobb biztonságot nyújtott.⁵⁰ A csoportosan benyújtott promóciós folyamodványok ugyancsak az előre megtervezett utazásra engednek következtetni.⁵¹ A legtöbb magyar kúriai szentelésére 1496. március 19-én került sor,

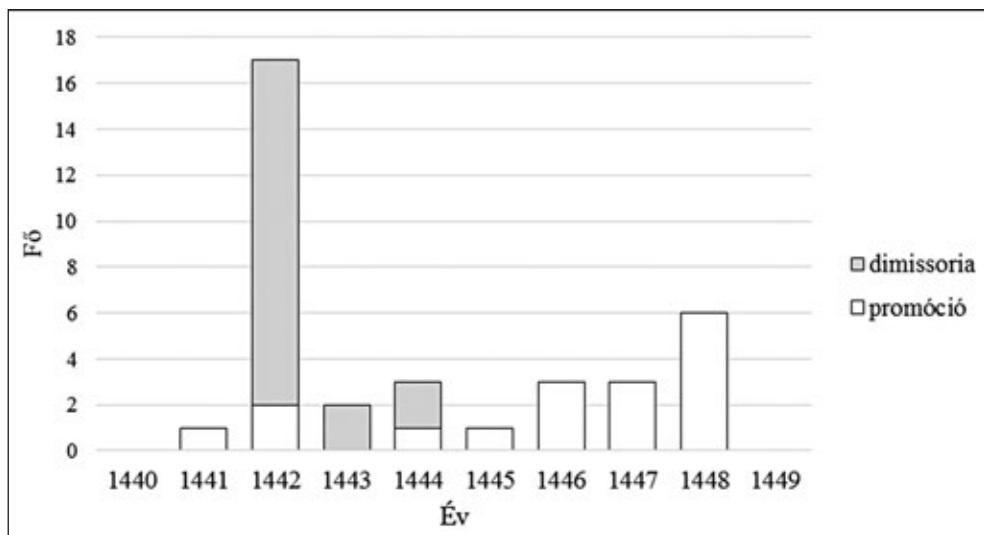
47 A külpolitikai háttér részleteire lásd KUBINYI András: *Mátyás király*. Vince, Bp., 2001. 75–95.

48 Vö. FEDELES: *Magyar klerikusszentelések*. 96–104.

49 REHBERG: *Deutsche Weihesakandidaten*. 301.; uő: *L'affluenza*. 240–241.

50 FEDELES Tamás: „Isten nevében utazunk”. *Zarándokok, búcsújárás, kegyhelyek a középkorban*. Kronosz, Pécs, 2015 (a továbbiakban: FEDELES: „Isten nevében utazunk”). 110–112.

51 Például 1523. március 23-án 16, március 28-án 12, míg egy nappal később 9 magyar személy folyamodott kúriai promóciós engedélyért, s mindegyiküket fel is szentelte Leonardus

4. ábra. Magyar klerikusok kúriai promóciói (1491–1502)

amikor a *Parione* városnegyed San Panthaleone-templomában Józsuá, Ascoli püspöke összesen 118 klerikusnak, köztük 53 magyarnak adta fel a kisebb-nagyobb egyházi rendeket.⁵² A magyarok száma és csoporton belüli aránya (45%) egyaránt kiemelkedő, ugyanis hasonló méretű magyar klerikuscsoport sem az ezt megelőző, sem pedig a következő évtizedekben nem bukkant fel kúriai szentelésen. A legtöbb, összesen 18 személy az Esztergomi egyházmegyéből érkezett, majd 13-13 fővel az egri és az erdélyi egyházmegyések következtek. Őket két-két bácsi és zágrábi, valamint egy-egy a csanádi, a győri, a pécsi, a váci és a váradi püspökség területéről érkező klerikus követte. Ismertek további promóciós napok, amikor a Kárpát-medencei klerikusok létszáma meghaladta a 30-40 főt. E csoportos szentelések egyik – ámde korántsem elégséges – magyarázata az lehet, hogy – 1523 kivételével – valamennyi alkalommal általános szentelést (*ordines generales*) tartottak, tehát az időpontok – kántorbőjti időszakokról lévén szó – ismertek voltak Európa-szerte.⁵³ Következésképpen a kandidálók római utazásukat megfelelően előkészíthették. Az sem véletlen, hogy a márciusi-

de Leucato belcastrói püspök. – LAKATOS: *Regesta*. 23., 32–33. sz.; FEDELES: *Magyar klerikusszentelések*. 79–83, 96–104.

52 AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 11, fol. 127r–131r. A magyarokra vonatkozó adatokat lásd még ODP 633–711. sz.

53 MIHÁLYFI Ákos: *A nyilvános Istentisztelet*. Szent-István-Társulat, Bp., 1933. 84–87; VÁRNAGY Antal: *Liturgika. Szerartástan. Az Egyház nyilvános Istentisztelete*. Lámpás, Abaliget, 1993. 427.; Bruno KLEINHEYER: *Die Priesterweihe im römischen Ritus. Eine liturgiehistorische Studie*. Paulinus, Trier, 1962 (Trierer theologischen Studien 12). 36–37.

áprilisi időpontokat preferálták a legtöbben, hiszen egyrészt a húsvéti ünnepkör alkotja az egyházi év középpontját, ezért a római utazás a hívek számára a megszokottnál is jelentősebb vonzerővel bírt. Másrészt pedig a tavaszi időjárás a közlekedést tekintve is kedvezőnek számított.⁵⁴ Az erdélyi egyházmegyések közül 60 fő, amely a teljes kontingens közel 50%-át alkotja az említett hat alkalommal lezajlott szenteléseken vett részt.

Dátum	Σ (fő)	Erdély (fő)
1488. IV. 5.	22	8
1489. IV. 18.	36	13
1494. III. 15.	23	0
1495. IV. 18.	42	14
1496. III. 19.	53	13
1497. III. 11.	32	5
1498. III. 31.	46	5
1523. III. 26.	41	2
Összesen	295	60

5. táblázat. A magyarok leglátogatottabb promóciós napjai

A fentiek alapján tehát felettébb nagy a valószínűsége annak, hogy az azonos településről és egyházmegyéből érkezők eleve szervezeten utaztak Rómába. Ezt erősíti azon megfigyelésem, miszerint a kúriai szenteléseken részt vevő javadalmasok esetében szolgálati helyük (értsd beneficiumuk) lehetett (az utazás szempontjából is) leginkább meghatározó.

SZÁRMAZÁSI ÉS SZOLGÁLATI HELYEK

Nagyon izgalmas kérdés a vizsgált klerikusok származási és szolgálati helyének azonosítása, amely azonban komoly kihívások elé állítja az érdeklődő kutatót. Minden erőfeszitésem ellenére a klerikusok forrásokban feltüntetett származási és szolgálati településeinek hozzávetőleg 50%-át sikerült több-kevesebb biztonsággal meghatároznom. Ennek hátterében különböző tényezők húzódnak meg, így például a másolati könyvek több esetben egyáltalán nem tartalmazták az illető származására utaló település nevét. Olyan esetek is előfordultak, amikor ugyan ismert a származási és/vagy a szolgálati hely, ennek ellenére a település pontos azonosítása lehetetlen vállalkozás. János fia Antal a zágrábi egyházmegyes Szentmárton település plébániaigaz-

⁵⁴ FEDELES: „Isten nevében utazunk”. 217.

gatójaként érkezett Rómába.⁵⁵ Látszólag egyszerű a feladat, hiszen mindössze a topográfiai kézikönyvek, adattárak segítségével azonosítanunk kell a települést, és már is elhelyezhetjük a térképen Antal „munkahelyét”. Csupán egy „aprócska” probléma akadályozza meg a kíváncsi kutatót a település azonosításában: az egyházmegye területén összesen 13 Szentmárton nevű helység volt korszakunkban, sőt, falu és mezőváros egyaránt található köztük, így még a település típusa sem határozható meg.⁵⁶ A korszakkal foglalkozó kutatók körében közismert, hogy a magyar településnevek meglehetősen idegenül csengtek a túlnyomórészt itáliai származású kamarai jegyzők fülének, amelyből kifolyólag alkalmanként sajátos, sőt esetenként a felismerhetetlenségig eltorzult névalakokat rögzítettek. Elegendő analógiaként az 1332–1337-es kamarai adószedők számadásaira utalni.⁵⁷ A *Libri formatarum* bejegyzései között is szép számban találunk meglehetősen érdekes névváltozatokat. *Zamosboza*, illetve a *Zamosbeca* névalakok a Szatmár megyei Szamosbecs települést rejtik,⁵⁸ a prepozícióval rögzített *de Brehen* alak pedig nem az ismeretlen Brehen/Brehény nevű mezővárost rejt, hanem a váradi egyházmegyes Debrecen egyedi módon rögzített nevére van szó, amelyet a kancellárián benyújtott folyamodvány is alátámaszt.⁵⁹

A vizsgált erdélyi illetőségű klerikusok közül 53 személy (43,5%) származási helyét rögzítették a kamarai jegyzők. Kelemen Domonkos-rendi testvér esetében mindössze a tágabb régió, Erdély (*de Septemcastris*) nevét tüntették fel,⁶⁰ így közelebbi származási helye nem ismert. Összesen 26 települést sikerült azonosítanom, amelyek közül egyetlen városként (*civitas*) Kolozsvár (Cluj-Napoca RO) szerepel, Kraszna (Crasna RO), Kusaly (Coșeu RO), Nagykaroly (Carei RO), Szatmár (Szatmárnémeti, Satu Mare RO), Szászsebes (Mühlbach, Sebeș RO) és Zilah (Zalău RO) tartozott a mezővárosok közé, míg a települések többségét a falvak alkották. A szolgálati helyek azonosítása kapcsán valamivel jobb az arány, hiszen 75 település nevét jegyezték föl (61,5%). Egyetlen *civitasként* Beszterce (Bistrița RO) szerepel a forrásokban, amelyet négy *oppidum* követ: Szászsebes mellett feltűnik Medgyes (Mediaș RO), Székelyudvarhely (Odorheiu-Secuiesc RO) és Torda (Turda RO); míg a helységek többségét ezúttal is a falvak teszik ki. Mindez pedig teljesen illeszkedik a teljes anyag vizsgálata során kirajzolódó képhez.

Klerikusaink közül ugyanis 377 fő esetében határozható meg a származási hely típusa, amely 47,5%-os aránynak felel meg. 30 személy tekinthető városi (8%), 126 fő

55 AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 1, fol. 45v; ODP 21. sz.

56 Lásd ODP 12. 3. jgyz.

57 *Pápai tizedszedők számadásai 1281–1375.* Szerk. FEJÉRPATAKY László. Bp., 1887 (Vatikáni Magyar Okirattár I/1); *Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején. A pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve.* I–II. Szerk. ORTVAY Tivadar. Bp., 1891–1892.

58 AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 8, fol. 129v, 134rv; ODP 209., 216. sz.

59 AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 14, fol 71r; ODP 979. sz.; LAKATOS: *Regesta.* 23. sz.

60 AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 9, fol 15r, 22v; ODP 227–228. sz.

mezővárosi (33,4%), míg 221 illető (58,6%) falusi eredetűnek. A szolgálati helyek településtípusai 420 fő esetében ismertek (53%), amelyek megoszlása a következő: *civitas* 31 fő (7,3%), *oppidum* 134 fő (32%), *villa* 254 fő (60,5%). Az ismert származási és a szolgálati helyek többségét tehát a falvak alkották, majd a mezővárosok, végül pedig a civitasok következtek. Mindez pedig hozzávetőlegesen reprezentálja a korabeli Magyar Királyság településhálózatának belső arányait. Az azonosított települések alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a Kárpát-medence szinte valamennyi földrajzi régiója feltűnt a korszak kúriai szentelései kapcsán. Az elemzett anyag alapján is nagy biztonsággal kijelenthető, hogy klerikusaink – így az erdélyi egyházmegyések – túlnyomó többsége falusi, mezővárosi környezetből származott, illetve ott birtokolt javadalmat. Másképp fogalmazva nagyobb részt jobbágycsoportokról van szó, akik a lelkipásztori tevékenységüket is hasonló környezetben végezték. Mindez azt is jelenti, hogy a *Libri formatarum* regiszterei a magyar oklevelektől eltérően az általában a névtelenség homályában rejtőző vidéki alsópapságra vonatkozóan őriztek meg értékes adatokat.

Ebből következőleg a forrásokban felbukkanó klerikusok karriervizsgálatának lehetősége is csak nagyon kivételes esetekben végezhető el. Közéjük tartozik a fentebb említett Váci Pál argyasi püspök, valamint Szengyeli Ferenc, a szengyeli Szűz Máriatemplom plébánosa. Utóbbi esetében ráadásul korunkra maradt szentelési bizonyítványa, amelyből megtudjuk, hogy 1518. március 29-én a római Szent Lőrinc-templomban Vince otocsáci püspöktől felvette az első tonzúrát, a négy kisebb rendet, valamint az alszerpapi ordót, majd a következő napon a püspök ugyanott diakónussá, végül március 31-én áldozópappá szentelte.⁶¹ Az ő egyházi pályafutása 1526 után ívelt fel, ugyanis egy erdélyi kanonoki stallumot nyert el (1543–1556), majd a testület több alkalommal dékánná választotta (1547, 1548, 1553), viselte a szatmári (1543–1545), az ózdi (1548–1553) és a kükküllői (1554–1556) főesperesi hivatalokat, továbbá a helyettes vikáriusi (1548–1553, 1555–1556) teendőket is ellátta. Az már más kérdés, hogy egyházi karrierje idején két lánya is született.⁶²

61 MNL OL DF 257534.

62 MIHALIK BÉLA VILMOS: *A kanonok két leánya? Adalékok Szengyeli Ferenc családja történetéhez.* Turul 86(2013). 153–156.

2. térkép. Az erdélyi egyházmegyes klerikusok azonosított származási és szolgálati helyei

MIÉRT RÓMA?

A témával kapcsolatos egyik legizgalmasabb kérdés bizonyára az, hogy egy magyar, lengyel, német, francia, svéd vagy angol klerikus miért utazott a római Kúriába az egyházi rend kisebb-nagyobb fokozatainak felvételére? Ezért tanulmányom zárásaként a kúriai promóciók hátterét alkotó, lehetséges motivációs tényezőket tekintem át, amelyek – jóllehet közvetlen hírekkel csak néhány esetben rendelkezünk – bizonyosan a vizsgált erdélyi egyházmegyes klerikusok esetében is felmerülhettek.

1429 februárjában 18 magyar klerikus nyújtott be kúriai szentelési folyamodványt, amelyben római utazásuk céljaként a zarándoklatot jelölték meg (*causa*

devotionis et peregrinationis).⁶³ Bizonyosan fontos indítéknak tekinthetjük tehát, hogy a Szent Péter és Pál apostolok ereklyéi közelében sorra kerülő promóciók magasabb presztízszt jelenthettek a klerikusok számára.

Magától értetődő módon a hosszabb ideig Rómában tartózkodók számára kézenfekvő volt a kúriai szentelés lehetősége. Közéjük tartoztak a pápai Kúria alkalmazottai, a bíborosok, püspökök familiájának tagjai, a Szentszékhez delegált diplomaták, a Rómába érkező uralkodók kíséretéhez tartozók, valamint a város egyetemén tanulók. Imre boszniai prépost Mátyás király követeként érkezett 1471 augusztusában IV. Sixtus pápához, s a következő hónapban személyesen nyújtotta be folyamodványát a *Datariára*, amelyben a szent rendek felvételére kért és kapott engedélyt.⁶⁴ Fülöp (1432) esztergomi, Brassói Kis András (1441) és Aranyos János (1476) erdélyi klerikusok pedig többek között arra hivatkozva kívánták Rómában pappá szenteltetni magukat, mivel huzamosabb ideje a városban éltek.⁶⁵

1436 februárjában 11 zágrábi egyházmegyei klerikus kapott az Apostoli Kamara vezetőjétől engedélyt arra, hogy a zágrábi püspöki szék üresedése miatt (*in ipsis partibus ad presens sedes episcopalis vacat*) bármely katolikus főpap felszentelhesse őket, amennyiben arra alkalmasnak bizonyulnak.⁶⁶ 1438-ban összesen 22 magyar és két külföldi klerikus nyújtott be folyamodványt az Apostoli Penitenciária hivatalához, amelyben az előzőhöz hasonló felhatalmazást kértek; mindezt azzal indokolták, hogy saját ordináriusuk csak ritkán tart papszentelést (*raro ordines celebrant*). Az ehhez hasonló esetekben tehát a kúriai promóció lehetősége is nyitva állt a jelöltek előtt.⁶⁷

A kandidálóknál felmerülhettek olyan problémák, hiányosságok (*defectus*), illetve a kánonjogi előírásokkal szemben elkövetett vétségek (*delictus*), amelyek szabálytalan állapotot (*irregularitas*) s ebből következőleg szentelési akadályt eredményezhettek. Ezek alól a szentelendők elsősorban a pápai Kúriában kaphattak felmentést.⁶⁸ A fo-

63 A *dioecesis*ek megoszlása a következő: Esztergom, Nyitra, Veszprém és Zágráb egy-egy, Eger és Erdély két-két, Pécs pedig tíz fő. A folyamodványban a következőket olvashatjuk: „hanc almam urbem causa devotionis et peregrinationis non sine modicis fatigiis et laboribus personaliter accesserunt”. *XV. századi pápák oklevelei*. I. 1129–1130, 1133. sz.

64 AAV Reg. Suppl. vol. 670, fol. 234r; vol. 672, fol. 283v–284r.

65 „iam novem menses Romae commorantur”. *XV. századi pápák oklevelei*. II. 71. és 104. sz.; „qui ad presens in Urbe Romana trahit moram”. Archivio della Penitenzieria Apostolica (=APA) Reg. Suppl. vol. 2bis, fol. 227r; „qui in Romana Curia iam longa tempora se [...] sustentavit”. AAV Reg. Suppl. vol. 738, fol. 116rv.

66 AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 2, fol. 15r. – A püspökség 1433. december 22. és 1438. május 18. között volt betöltetlen. ENGEL Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1437*. I–II. MTA TTI, Bp., 1996 (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5). I. 80.

67 APA Reg. Suppl. vol. 2, fol. 27v–28r.

68 Ludwig SCHMUGGE–Patrik HERSPERGER–Béatrice WIGGENHAUSER: *Die Supplikenregister der päpstlichen Pönitentiarie aus der Zeit Pius' II. (1458–1464)*. M. Niemeyer, Tübingen, 1996 (Deutsches Historisches Institut in Rom 84). 196–197; SALONEN–HANSKA: *i. m.*

lyamodványokat személyesen benyújtók az esetek túlnyomó részében Rómában szenteltették fel magukat.⁶⁹ Közéjük tartozott a győri egyházmegyes Wolfgang Altmon, aki 1488 márciusában személyesen nyújtott be szupplikációt a Penitenciária hivatalához, s jobb szemének hibája – amely szentelési akadállyal minősült – alól kért és kapott diszpenzációt, s ezt követően a *Santa Maria Regina Coeli*-templomban felvette a kisebb egyházi rendeket.⁷⁰

Sokan pedig a kánonjog által előírt időpontokon kívül (*tribus diebus dominicis vel festivis extra tempora a iure statuta*), azaz gyorsított eljárás keretében kívánták felvenni az egyházi rend fokozatait, s ezért utaztak a Kúriába.⁷¹ Úgy tűnik, hogy ez lehetett a római szentelési turizmus egyik legfontosabb mozgatórugója, legalábbis a 15. század végétől. Lakatos Bálint kutatásai nyomán ismert, hogy a 16. század húszas éveinek elején gyakorlatilag valamennyi magyar szentelendő erre az okra hivatkozott.⁷²

Különféle visszaélések is előfordultak a kúriai szentelések során. Ezek egyik elterjedt formája a nem létező, azaz hamis javadalomra (*ad fictum titulum*) történő promóció volt. A magasabb ordók felvételéhez a jelölteknek ugyanis a megélhetésüket biztosító egyházi javadalom birtokában kellett lenniük. Sokan azonban nem rendelkeztek egyházi beneficiummal vagy garantált bevételi forrással, következésképpen csaláshoz folyamodtak.⁷³ A Penitenciária hivatalához benyújtott diszpenzációs kérelmek között számos ilyen esetet találunk, köztük a győri egyházmegyes Layter Osvát folyamodványát, akinek megfelelő javadalma nem lévén (*sufficientem titulum non haberet*), valótlán beneficiumra szenteltette magát pappá.⁷⁴

*

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a magyarok késő középkori kúriai szentelésének hátterében számos ok, sok esetben összetett motívumrendszer tapintható ki. Ezek között találunk olyan elfogadható indokokat, mint például a római

28–30; ERDÉLYI Gabriella: *A Sacra Poenitentiaria Apostolica hivatala és magyar kérvényei a 15–16. században*. I. Közlemény. Levéltári Közlemények 74(2003). 1–2. sz. 44–45.

69 Akad persze ellenpélda is, amint a következő eset mutatja: Kamanci Balázs kalocsai kánonok és bodrogi főesperes személyesen nyújtotta be folyamodványát (1522) annak érdekében, hogy egy helyi (*in partibus residenti*) püspöktől az előírt időpontokon kívül valamennyi egyházi ordót felvehesse. LAKATOS: *Regesta*. 3. sz.

70 1488. március 20-án benyújtott folyamodványában arra hivatkozott, hogy „visus oculi dextri quem non sui culpa, sed ex infirmitate” vesztette el. APA Reg. Suppl. vol. 37, fol. 278rv; AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 9, fol. 18r, 22v, 23r.; ODP

71 FEDELES: *Ad omnes*. 82–83.

72 LAKATOS: *Regesta*.

73 Összefoglalóan lásd erre ERDÉLYI: *Szökött szerzetesek*. 109–113; uő: *Egyházi társadalom*. 47–48.

74 APA Reg. Suppl. vol. 48, fol. 792r. – Az azonban nem derül ki kérvényéből – mint az ilyen esetek túlnyomó részénél –, hogy milyen titulusról volt szó.

zarándoklat, a helyi püspök akadályoztatása vagy az életvitelszerű római tartózkodás. A 15. század végétől a legtöbben azonban az *extra tempora* szentelések miatt utaztak az Örök Városba, ahol akár néhány nap alatt az egyházi rend valamennyi fokozatát felvehették. Biztosan voltak olyanok, akik valamit szerettek volna eltitkolni az illetékes ordinárius elől, s kvázi ismeretlenségüket kihasználva a *Curia Romaná*ban kívánták felszenteltetni magukat. Mindazonáltal számuk valószínűleg nagyon csekély lehetett, hiszen a folyamatosan szigorodó kamarai vizsgálatok bizonyosan komoly visszatartó erőt jelenthettek. A távoli Magyar Királyságból hosszú, nemegyszer veszélyes és költséges út vezetett Rómába, ezért véleményem szerint nagyon kevesen vállalhatták a csalások napfényre kerülésének kockázatát. Kevésbé tűnik életszerűnek ugyanis, hogy például a távoli erdélyi egyházmegye területéről, így a Székelyföldről valaki az általa egyébként nem birtokolt falusi plébánia, kápolna vagy oltár – európai összehasonlításban mindenképpen szerény – jövedelmet biztosító javadalmára hivatkozva hetedhét határon keresztül, pénzt és időt nem sajnálva, egészen az Örök Városig utazzon, hogy ott az Apostoli Kamara szigorú vizsgálatának vesse alá magát, ezzel a lebukás veszélyét kockáztatva.

A római promóció gyakorlata a késő középkor általános jelenségének számított a nyugati kereszténység, így a Magyar Királyság területén is. A vizsgált korszakban a Kúriában felszentelt magyarok mindössze néhány százalékát alkották a hazai klérusnak, tehát korántsem tarthatjuk a kúriai promóciókat magyar szempontból tömegjelenségnek, sőt a magyar egyházi társadalom egészéhez viszonyítva inkább perifériusnak minősíthetjük. Mindazonáltal a római szentelés lehetséges megoldásnak számított a hazai egyháziak körében is.

PROMOTION OF TRANSYLVANIAN DIOCESAN CLERICS IN THE ROMAN CURIA (1426–1523)

Keywords: *Hungarian clerics; diocese of Transylvania; Curia Romana; promotion of clerics; Camera Apostolica; Libri formatarum; medieval Rome*

On the 19th of March 1496, the inhabitants of Rome could observe a group of foreign clerics in the neighbourhood of the Piazza Navona. Naturally, this proved to be a usual practice, as people of different status from every corner of the European continent arrived continuously to the Urbs Aeterna. Among those, who arrived in the city next to the River Tevere, from time to time we may observe those, who wanted to receive different grades of the holy orders either on their own or in groups. In one of these groups, we may mention numerous clericals, whom were on their way to the Church San Panthaleone in the Parione district of the city, where the general ordination was performed by Joshua, the bishop of Ascoli. Among the 118 candidates, altogether 53 clericals, including 13 from the Transylvanian diocese arrived in Rome from the remote Carpathian Basin. The study surveys the general

characteristic features of the promotion of 122 Transylvanian diocesan clerics in the Roman Curia on the bases of the *Libri formatarum* series, which can be found in the Camera Apostolica fond of the Archivio Apostolico Vaticano.

PROMOVAREA CLERULUI DIOCEZAN DIN TRANSILVANIA ÎN CURIA ROMANĂ (1426–1523)

Cuvinte-cheie: *clerici maghiari; diocesa Transilvaniei; Curia Romana; promovarea clericilor; Camera Apostolică; Libri formatarum; Roma medievală*

Pe 19 martie 1496, locuitorii din Roma au putut observa un grup de clerici străini în apropierea Pieței Navona. Desigur, aceasta era o practică obișnuită, întrucât oameni de diferite ranguri din colțuri diferite ale continentului european soseau în continuu în Urba Aeterna. Printre cei sosiți în orașul de pe malurile Tiberisului erau și aceia care doreau să primească diverse grade ale ordinilor sacre, fie individual, fie în grupuri. Într-unul din aceste grupuri erau mulți clerici, care se îndreptau spre Biserica San Pantaleone din cartierul Parione al orașului, unde ordinația generală era oficiată de Ioșua, episcopul din Ascoli. Dintre cei 118 de candidați 53 erau clerici, între care și 13 din diocesa Transilvaniei, care au sosit din teritoriile îndepărtate ale Bazinului Carpatic. Studiul analizează caracteristicile generale ale promovării celor 122 de clerici diocezeni transilvăneni în Curia Romană pe baza seriei *Libri formatarum*, care se regăsește în fondul Camera Apostolica al Arhivei Apostolice din Vatican.